

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

ÿftennek tefte ÿdefegh. „Első magyar nyelvű verses imádságunk. A Laskai Sorok (1433)” című monográfiájában (Universitas Kiadó, 1997. H. n. [Budapest]) MÁTAI MÁRIA több helyen is foglalkozik a szövegnek *ÿdefegh* szavával (23, 74—7). MÁTAI arra gondol, hogy az

ȳdefegh íráskép kétféleképp olvasható, minthogy a régiségben az *üdvösség* szó és szócsaládjának egyes tagjai némelykor $v \sim w \sim u$ betű nélkül írva is megtalálhatók: KTSz.: *idu zleg*, SerDom. 1: 267: *Ide zeytenk*, MünchK. 35vb₉: *Vdǫ zcǫc legetec* stb. Taglalja azt is, miféle hangtörténeti oka lehet annak, hogy a tárgyalt szóban nem jelöltek a megfelelő helyen mássalhangzót. Az imaszövegnek TherewK.-beli és latin megfelelőjét szintén bizonyító erejűnek tartja ahhoz, hogy — mint írja — „inkább az *idvesség* szó LaskS.-beli létét” valószínűsítse (76), ámbár azt is megjegyzi, hogy voltaképp az *idesség* olvasat is lehetséges, mindegyik mellett „kellő alappal lehet érvelni” (75). MÁTAI — meg is említi (11) — már nem hasznosíthatta A. MOLNÁR FERENCnek „A Laskai Sorok és párhuzamos szövege a Thewrewk-kódexben” című tanulmányát (MNy. 1996: 21—32). Ebben A. MOLNÁR szintén felveti, hogy itt esetleg leírási, másolási hiba van, de hozzáteszi: „Ez azonban csak lehetőség, egyelőre inkább az *idesség* szóval kell számolnunk, lévén, hogy ez van ott, és egyházi szövegeinkben az *édesség*, *édes* szavak is gyakran vonatkoznak az oltáriszentségre s Jézus Krisztusra (többször az *üdvösség*-gel együtt)” (i. h. 28). Ezután A. MOLNÁR a két szónak, illetőleg a hozzájuk kapcsolódó alapszavaknak és származékoknak együtt való előfordulására számos példát sorol fel a régiségből, majd arra következtet az *idvesség* és az *édesség* ~ *idesség* váltakozó használatából, hogy „Ennek a két magyar szó közel egyforma hangalakja lehet az oka, s az, hogy a v (β) hangtanilag könnyen kieshet. A szóban elmondott, valamint a leírt szövegekben az *üdvösség* és *édesség*, illetve változataik — elsősorban a régiségben gyakori illabiális (*idvesség*) és *i*-ző (*idesség*) alakok — aztán szabadabban variálódtak” (i. h. 29). Kitér A. MOLNÁR a latin szövegek lehetséges hatására is, azonos vagy hasonló helyzetben vannak e szövegekben is a megfelelő latin szavak.

Az imádságnak olyan a szövegsemantikai fölépítése, hogy hangtörténeti és írástörténeti kérdések taglalására az *ȳdefegh* kapcsán aligha van szükség, hasonlóképpen a latinból való fordítás vizsgálatára sem nagyon, minthogy ezidáig három és egymástól különböző forrásra lehet hagyatkozni HOLL BÉLA kutatásai alapján, amint erről MÁTAI tájékoztat is (26—9).

Az imádság első szövegmondatában lévő megszólításoknak nyelvi jelekként ugyanegy referenciájuk van: *ȳftennek teste* = *ȳdefegh* = *e z vilagnak otalma* = *tiftelete6 test*. Az ebben a szövegmondatban megvalósuló izotópiát, tehát a jelentésoosztályok szintagmatikus ismétlődését metonimikus viszonyok alakítják, amelyek a (szöveg)világnak előismereti tudásanyagából következnek, vagyis a szóban forgó dolognak bizonyos tulajdonságait megnevezve alakul ki tematikus sorozat: *édes* — a világot oltalmazó — tiszteletes ’tisztelendő’.

A második szövegmondatban ugyancsak megszólítás van: *elethnek kenere*, tehát az első szövegmondatban kialakított témalánc folytatódik megintcsak pragmatikai alapon: e szövegmű lehetséges világában az *elethnek kenere* = *ȳftennek teste* = *ȳdefegh* (é. í. t.).

Az a — mondjuk így: dolog? — klasszéma, amely „ȳftennek teste”, különböző tulajdonságokat hordoz, ezek rendre elvont tulajdonságok. Amidőn azonban a referenciát megvalósító *ȳftennek teste* és *elethnek kenere* kifejezésekre figyelünk, észrevehetjük, hogy az egyik tulajdonságot, az *ȳdefegh*-et nem szükséges elvontnak értelmezni, hiszen természetes, valóságos jelentésében (is) társulási valanciája van a *kenere*-hez, vö. KÁROLY SÁNDOR, ÁMJelt. 63. A. MOLNÁR FERENC idéz egy Aquinói Szent Tamás-himnuszrészletet Vásárhelyi György fordításában: „[...]Te edessegednek izit érzem” (i. h. 28), ebben is a természetes társulási valencia szabályozza a szövegalkítást, az *édesség* íz, amely érezhető; *édesség* hiponima, *íz* hiperonima, mindegyikhez társulhat az *érez*, jelentése az ÉrtSz.-ban: „1. ts Tapintható, izlelő v. szagló érzékével, ill. idegrendszerével tudomásul veszi vmit.” Ezzel rokon az *izlel*. A. MOLNÁR FERENC a LaskS.-ról írott második dolgozatában (Még egyszer a Laskai Sorokról és annak Thewrewk-kódex-beli párhuzamos szövegéről: MNy. 1997: 68—71) újabb adathalmazt mutat be, melyben az *izlel* és szinonimája szerepel. A szöveg-metszetek a 34. (33.) zsoltár 9. versének („gustate et videte quoniam bonus Dominus” — I. A. MOLNÁR i. m. 70) különböző fordításai. A DöbrK.-ben (*Kostoll’atok ... vr idesseges*), a Vizsolyi Bibl.-ban (*Kóftollyatoc ... ió*), a Káldi Bibl.-ban (*Kóftolyatoc ... édes*) a társulásivalencia-kapcsolatot építő szavak igei része (*kóstol*) rendre megegyezik, s ugyanilyen a zsoltárnak 1986. évi (református

használatú) szövegében is (*kóstoljuk édességedet*). Az 1973. évi (katolikus fordítású) megfelelő: *ízleljétek ... jóságos é. í. t.* (uo.). A. MOLNÁR a zsoltár héber szövegét is figyelembe veszi, abban 'ízlel' jelentésű szó van, amely átvitt értelemben is használatos. A. MOLNÁR mindehhez hozzáteszi: „Az, hogy egyházi szövegeink gyakran nevezik az ostyát, Krisztust, Krisztus testét édesnek, édeségesnek, nyilván összefügg a 34. (33.) zsoltár fordításszövegeivel, és viszont” (uo.).

A LaskS. korabeli szövegalkotója és bizonyára a szöveget befogadója is mind tudja, hogy az imádságtémát milyen szokásos nyelvi formaelemekkel lehet kommunikációs eseménnyé tenni, illetőleg ilyennek tartani. MÁTAI MÁRIA számos szövegmetsetet mutat be, amelyek a 'corpus Domini' jelentést (82), a 'panis vive' jelentést vagy ahhoz nagyon hasonlót hordoznak (40—2). Ezekből a toposzokból ismeretes a **Jézus teste (és vére) étel* alapmetafora — vö. „Te szent testedet és szent veredet ... etelül adád[...].” (Petri András énekeskönyvéből idézi MÁTAI, 81) —, melyből levezethető a **Jézus teste kenyér*, amiként MÁTAI MÁRIA is ír erről (97). Hasonlóképp juthatunk el az **élet kenyere* alapmetaforához, MünchK. 91ra₃₅: *En vagoc èlètn^c kènère*, ezt és más megfelelőit szintén taglalja MÁTAI (40—1). E metaforafajták A. MOLNÁR FERENCNEK példáiban is föllelhetők (a LaskS.-ról először közölt tanulmányában, i. h. 30), s van olyan példaszöveg, amelyikben az evés képzete található meg: „meltoltas en || Gemet. halalomnak Ideyen az te zentfeges fyadnakh. dragalatus zenth testeuel *etetned*” (uo.). — Az áldozás bármennyire is eucharisztikus (szellemi) tevékenység, a 'corpus Domini' valóságos kenyér (vagy ostya), s mint ilyen: édes ízérzetet keltő étel(anyag), vö. „Panis dulciarius: Pfefferkuch: *edes kener* MURM. 2098” (RMGL. *kenyér* a.); más ételekkel kapcsolatban: *édes alma* (RMGL. *alma* a.), *édes falat* (RMGL. *falat* a.). Az ízérzetet jelentő *édes* szó és származékai könnyen váltak elvont jelentésűvé: *édes beszéd* ~ *szó* ~ *anya* (RMGL. *édes* a.); továbbá: *Valentino Edes*, *Jacobo Edes* (OKLSz. *édes* a.). MÁTAI MÁRIA a ThewrK.-ből idéz efféleket: „*edesseges wram `esws*” (75). MÉSZÖLY GEDEON az *édes* szó etimológiája kapcsán „[...] Krisztus, a tē *kénod* légyen nekēm *méznél édésb* és *tejnél ízésb* (GyöngyK. 28)” adatot idéz (ÓMSzöv. 238), mely azt szemlélteti jelen elemzésünkben, hogy a kellemes ízérzetet keltő élelmiszerek esetenként fölöttébb kellemetlen érzettel is kapcsolódhatnak. Ilyen például a MünchK. 17vb₃₀: „mezt èn ia2mam *edes* ь èn tèzhèm kònq,, vö. NYÍRI ANTAL, A Müncheneri Kódex magyar—latin szótára (Bp., 1990.) *édes* a. E szövegdarabban a *járom* van *édes*-nek ('suavis'-nak) mondvá, holott a *járom* viselésének következménye(i) lesz(nek) kellemes(ek), ugyanis viselőiknek lelkei nyugalmat nyernek — mint Jézus mondja a *járom*-példázat előtt —, a jézusi tanítások szerinti életvitelből fakad a 'suavis' tulajdonság. A NySz. egyes adatai is tanúsítják, hogy az *édes(ség)* nem ízérzetre vonatkozik: „Telyes vala bezede kegiessesgel es *isteni edessegel*”; „Hogy az *isten jóvolta avagy édessége* tőlünk megkóstoltathatnék” (*édesség* a.). Az *édes*-nek (és szócsaládjának) több jelentését sok példával szemlélteti az EMSzT., ('szeretett, drága, vér szerinti'). Ugyanitt a szókapcsolatok csoportjában is található további jelentés(árnyalatok)a)t; vö. ÉrtSz. *édes*.

Az *yfstennek teste ydefegh* szerkezet a főntebb vázolt szövegtani alapon, továbbá az *édes* szónak és családjának szerteágazó jelentésváltozásainak rendszervizonyai következtében csupán azt engedi meg, hogy az *ydefegh*-et 'édesség'-nek értelmezzük. Az természetesen más, nem nyelvészeti kérdés, hogy ezen 'édesség'-nek imádása, kenyér vagy ostya színében való elfogyasztása az üdvösséghez vezet, vezetheti a hívőt, aki illetően meggyőződése alapján az *yfstennek testé*-t tarthatja az üdvösség okozójának (metonimikus művelettel gondolkodásában). MÁTAI MÁRIA idézi azt az imádságot a ThewrK. 245.-ről, amelyben ennek a metonimikus folyamatnak eredménye meg is található egy, a LaskS.-éhoz hasonló referencialáncban: „Oh Cristus ihūs zent teste, ez wylagnak ydwessege Es otalmazóya, oh tyzthelendő zenth testh” (32). Tudni való, hogy ezt az imádságot is, a LaskS.-at is úrfelmutatáskor mondták vagy kántálták a hívek, vagyis a kenyér avagy az ostya az *yfstennek teste* jeltárgyaként, az *elethnek kenere*-ként valóságosan jelen volt, az illetéknéppen tárgyiasított istennek a szövegben való *tegedet* és *Teged* névmásokkal való megszólítása a megnyilatkozásban mint olyanban nem üres morféma, hanem szintén 'yfstennek teste' jelentésű szövegnyelvészeti is, szituacionálisan is. Természetesen a (keresztény) valláselmélet tudja is, tanítja is,

hogy a szent test és vér jelenvalósága jelképes (eucharisztia). Ettől még persze a szent táplálékot, kenyeret, ostyát az áldozók érezhetik édesnek, s az áldozás folyamatában hihetik, közelebb jutottak az üdvösséghez.

BÜKY LÁSZLÓ